

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-44>

УДК 330

Алла УЖВА

Чорноморського національного університету імені Петра Могили
<https://orcid.org/0000-0001-5239-5516>

Дмитро ЛІТВІНОВ

Одеський національний технологічного університету
<https://orcid.org/0000-0001-8612-3834>

КЛАСТЕРНІ СТРУКТУРИ В РОЗВИТКУ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

В статті окреслено сучасний стан соціально-економічного розвитку регіону в напрямку соціальної сфери. Встановлено, що сучасний стан соціально-економічної інфраструктури села підтверджує наявність глибокої кризи. Скрутне становище економіки села, тривале недофінансування соціальної сфери призвели до загрози фізичного руйнування її матеріально-технічного потенціалу. Наявна матеріальна база культурно-побутових об'єктів не відповідає нормам. В сільській місцевості об'єкти освіти в більшості випадків не мають сучасних технічних обладнань для навчання, не вистачає педагогічного персоналу, а рівень його фахової освіти нижчий, ніж в місті.

Проаналізовано проблеми зайнятості сільських територій регіону. З'ясовано, що зайняте населення, яке вивільняється із сільського господарства з різних причин, може займатися несільськогосподарськими видами діяльності, що позитивно вплине на зростання доходів сільського населення. Отже, можливе використання не тільки сільськогосподарських угідь, але й природних і рекреаційних ресурсів, а також сприятливого середовища проживання. Однак місцеві органи влади не приділяють належної уваги розвитку сільськогосподарських видів діяльності на селі, скорочуються тваринницькі ферми, підприємство по переробці сільськогосподарської продукції.

Запропоновано формування сільськогосподарсько-туристичного кластеру для забезпечення безперервного постачання екологічно чистої сільськогосподарської продукції та вирішення питання зайнятості населення регіону. Так, в якості прикладу такого утворення використано сільськогосподарсько-туристичний потенціал Березанського району, в межах якого розташовано 4 зони відпочинку: «Коблево», «Лугове», «Морське», «Рибаківка». Близько 170 баз відпочинку пропонують свої послуги туристам із України та ближнього зарубіжжя. Щороку Коблево-Рибаківську зону відпочинку відвідує близько 180 тис. осіб. Для забезпечення 180 тис. туристів впродовж 5 місяців курортного сезону екологічночистими продуктами харчування необхідно виділити 6,4 га ріллі для виробництва листових овочів, капусти ранньої, картоплі ранньої, сезонних овочів, баштанних та цукрової кукурудзи; 28,6 га багаторічних насаджень для виробництва ягід та винограду; 856 га сільськогосподарських угідь для виробництва продуктів харчування тваринного походження. Для виготовлення свіжої випічки селяни мають закуповувати високоякісне борошно промислового виробництва. При формуванні зони виробництва необхідно враховувати потребу мінімізації транспортних витрат. Наголошено на тому, що до складу кластеру необхідно включити сільські території, які знаходяться вздовж автомагістралі М14 та не далі, ніж 20-25 км від Коблево-Рибаківської зони відпочинку. Це сільські населені пункти, які входять до підпорядкування Коблевської сільської об'єднаної територіальної громади. Кількість працездатного населення в її межах – 5514 осіб.

Ключові слова: кластерні структури, регіон, зайнятість населення, сільські території.

Alla UZHVA

Petro Mohyla Black Sea National University

Dmytro LITVINOV

Odesa National University of Technology

CLUSTER STRUCTURES IN DEVELOPMENT EMPLOYMENT OF RURAL TERRITORY OF THE REGION

The article outlines the current state of socio-economic development of the region in the direction of the social sphere. It was established that the current state of the socio-economic infrastructure of the village confirms the presence of a deep crisis. The difficult situation of the village economy, long-term underfunding of the social sphere led to the threat of physical destruction of its material and technical potential. The existing material base of cultural and household facilities does not meet the standards. In rural areas, educational facilities in most cases do not have modern technical equipment for teaching, there is a shortage of teaching staff, and the level of their professional education is lower than in the city.

The problems of employment in the rural areas of the region are analyzed. It was found that the employed population, which is released from agriculture for various reasons, can engage in non-agricultural activities, which will positively affect the growth of the income of the rural population. Therefore, it is possible to use not only agricultural land, but also natural and recreational resources, as well as a favorable habitat. However, local authorities do not pay due attention to the development of agricultural activities in the countryside, livestock farms and agricultural processing enterprises are shrinking.

It is proposed to form an agricultural-tourist cluster to ensure uninterrupted supply of ecologically clean agricultural products and to solve the issue of employment of the region's population. Thus, as an example of such formation, the agricultural and touristic potential of the Berезan district was used, within which there are 4 recreation areas: "Koblevo", "Lugove", "Morske", "Rybakivka". About 170 recreation centers offer their services to tourists from Ukraine and near abroad. About 180,000 people visit the Koblevo-Rybakiv recreation area every year. In order to provide 180,000 tourists with environmentally friendly food during the 5 months of the holiday season, it is necessary to allocate 6.4 hectares of arable land for the production of leafy vegetables, early cabbage, early potatoes, seasonal vegetables, melons and sweet corn; 28.6 hectares of perennial plantations for the production of berries and grapes; 856 hectares of agricultural land for the production of food products of animal origin. For the production of

fresh baked goods, the peasants must purchase high-quality flour of industrial production. When forming the production zone, it is necessary to take into account the need to minimize transport costs. It was emphasized that the cluster should include rural areas located along the M14 highway and no further than 20-25 km from the Koblevo-Rybakiv recreation area. These are rural settlements that are under the jurisdiction of the Koblev Rural United Territorial Community. The number of able-bodied population within its borders is 5,514 people.

Keywords: cluster structures, region, employment, rural areas.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Одним із основних завдань розвитку сільських територій є активізація підвищення зайнятості та стабільне забезпечення збалансованого розвитку сільськогосподарського виробництва, системної соціально-економічної розбудови і на цій основі формування середовища як гарантії надійного життєзабезпечення сільського населення. Зайнятість – це складна і досить багатогранна соціально-економічна дефініція, яка відображає глобальний загальнолюдський характер і є необхідною умовою реалізації робочої сили в будь-якій галузі національного господарств. Саме через зайнятість людина отримує можливість до самовираження і на цій основі задоволення своїх матеріальних і духовних потреб.

Одним із перспективних інструментів управління розвитком сільських територій є створення кластерних структур, формування яких сприятиме вирішенню питань зайнятості сільського населення.

Аналіз досліджень та публікацій

Питанням зайнятості населення сільських територій присвячені наукові праці сучасних вчених-економістів: О. Булавки, Н. Вітренко, П. Гайдуцького, Ю. Губені, О. Гудзинського, М. Кропивка, Г. Купалової, В. Лагодієнко, П. Лайка, Е. Лібанової, М. Маліка, О. Онищенко, В. Нелєпа, К. Прокопишак, В. Рябокона, М. Сахацького тощо. Необхідність створення кластерних структур в умовах трансформаційної економіки висвітлювався в дослідженнях Н. Волкової, М. Войнаренко, В. Гейця. Відзначаючи цінність результатів дослідження названих авторів і сучасних наукових розробок з питань формування кластерних структур в управлінні розвитком економіки, слід зауважити, що окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими. Це, насамперед, стосується дослідження формування кластерних утворень в розвитку зайнятості сільських територій на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування питання необхідності створення кластерних структур в розвитку зайнятості сільських територій регіону, що є запорукою зниження рівня безробіття та виробництвом конкурентоспроможної продукції в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Формування соціально-економічного розвитку регіону передбачає активну роль людини як учасника суспільно-економічної діяльності. Основні цілі соціально-економічного розвитку регіону реалізуються через підвищення рівня і якості життя населення в, а саме:

- покращення демографічної ситуації;
- забезпечення повної і ефективної зайнятості активного населення в діяльності підприємств;
- активізація розвитку соціальної інфраструктури;
- диверсифікація економіки і розширення джерел доходів населення.

Тривалі економічні перетворення та реформи не принесли очікуваних результатів поліпшення рівня і якості життя населення. Без подолання негативних тенденцій в розвитку, наприклад, сільських територій, де проживає 30,8 % населення України, наша держава не зможе ефективно конкурувати з економічними системами інших розвинених країн, в яких рівні життя сільського і міського населення максимально наближені. Диференціація рівнів життя сільського та міського населення в країні загрожує відпливом найбільш активної та працездатної частини сільського населення до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що спонукає до занепаду сільських територій.

Як відомо, скорочення сільської частини населення призводить до збільшення демографічного навантаження в сільській місцевості, що посилює ресурсні потреби для вирішення економічних та соціальних проблем, пов'язаних з соціальним забезпеченням непрацездатної частини населення та лягає додатковим тягарем на бюджети об'єднаних територіальних громад. Отже, виправлення демографічної ситуації, що склалася, вимагає вироблення цілком нових напрямів в соціальній сфері.

В процесі дослідження демографічної сфери встановлено, що посилюється диспропорційність структури сільського населення по відношенню до міського за статтю. Порушення статевого співвідношення загрожує погіршенням процесу відтворення сільської частини населення, тобто звужується відтворювальний потенціал для заміщення поколінь батьків поколіннями дітей.

Достатньо точним індикатором економічного і соціального становища населення є показник міграційного приросту (скорочення) населення. Внутрішньодержавна та міждержавна міграція населення змінює кількісні та якісні його характеристики, посилює непривабливість проживання на сільських

територіях. Незважаючи на помітне зниження темпів міграції сільського населення, показовим цей процес назвати неможливо, оскільки це зниження пов'язане з тим, що на даний час найбільш активна та працездатна частина населення, що не знаходила можливостей для реалізації свого потенціалу в сільській місцевості, вже виїхала. Населення, що залишилося в селі, або не має змоги виїхати, або адаптувалося до сучасної ситуації, відтак, нездатне до активної міграції, яка фіксувалася раніше.

Найгострішою проблемою сучасного українського села є рівень економічної активності населення працездатного віку за місцем проживання, рівень зайнятості населення працездатного віку за місцем проживання та рівень безробіття населення працездатного віку за місцем проживання. Поширення холдингів супроводжується вивільненням працівників сільськогосподарського виробництва і призводить до зростання кількості незайнятого сільського населення, яке поповнює ряди прихованих безробітних, що нібито зайняті в особистих селянських господарствах, але насправді здобувають засоби для існування, насамперед, на засадах трудової міграції. Реальне та приховане безробіття веде до знецінення людського капіталу та погіршення його якісних характеристик, породжує загальну міграцію населення і подальшу деформацію його статевовікової структури, посилює збезлюднення сіл. Головною причиною безробіття населення слід вважати структурні чинники, пов'язані з різким падінням обсягів виробництва, повільність впровадження диверсифікації економіки.

Зазначені особливості ринку праці відображається на сумі доходів та витрат домогосподарств. За формальними ознаками рівень бідності населення знижується. На це вплинуло збільшення мінімальних розмірів пенсій, яке, зважаючи на вагому частку осіб похилого віку у складі населення, сприяло підвищенню загального рівня його доходів і витрат. Водночас, частка витрат на харчування у структурі видатків сімей залишається на рівні 55-57%, що є показником високого рівня бідності за критерієм споживання. Останнє підтверджується також низькими якісними характеристиками харчування та незбалансованістю раціону.

Сучасний стан соціально-економічної інфраструктури села підтверджує наявність глибокої кризи. Скрутне становище економіки села, тривале недофінансування соціальної сфери призвели до загрози фізичного руйнування її матеріально-технічного потенціалу. Наявна матеріальна база культурно-побутових об'єктів не відповідає нормам. В сільській місцевості об'єкти освіти в більшості випадків не мають сучасних технічних обладнань для навчання, не вистачає педагогічного персоналу, а рівень його фахової освіти нижчий, ніж в місті.

До негативних наслідків в соціальному плані призводить руйнування інфраструктури сільських лікувальних установ. Поспіль було практично припинені виїзні форми медичного обслуговування, знизилася обсяги та якість профілактичних медичних заходів. Введення в експлуатацію нових об'єктів соціально-культурного призначення відбувається нерівномірно та повільно.

Державна політика розвитку села ефективна за умови об'єднання зусиль та спільної участі у цьому процесі органів державної та місцевої влади, суб'єктів господарювання, сільських громад і громадських організацій та самого населення. Вона має ґрунтуватися на розв'язанні проблем зайнятості працездатних селян і належної оплати їхньої праці, підвищення рівня життя селян. Проблемним питанням залишається працевлаштування молоді, сільських жителів, які раніше працювали в містах та втратили роботу. Важливою передумовою вирішення питань зайнятості є диверсифікація економічної активності сільського населення.

Зайняте населення, яке вивільняється із сільського господарства з різних причин, може займатися несільськогосподарськими видами діяльності, що позитивно вплине на зростання доходів сільського населення. Отже, можливе використання не тільки сільськогосподарських угідь, але й природних і рекреаційних ресурсів, а також сприятливого середовища проживання. Однак місцеві органи влади не приділяють належної уваги розвитку сільськогосподарських видів діяльності на селі, скорочуються тваринницькі ферми, підприємництво по переробці сільськогосподарської продукції.

Розвиток об'єктів соціальної інфраструктури є однією із пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку економіки регіону. Соціальній інфраструктурі відведена роль задоволення людських потреб, пов'язаних із життєдіяльністю, проживанням у сільській місцевості, забезпечення належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня, споживання матеріальних благ тощо. Головною причиною занепаду соціальної інфраструктури є зменшення впливу держави у вирішенні соціальних проблем, передача соціальної сфери з державного бюджету на баланс органів місцевого самоврядування, в яких відсутні кошти на її фінансування та контроль за виконанням законодавчо-нормативної бази із питань соціального розвитку територій. Переважна більшість керівників підприємств різних форм господарювання на селі, які орендують землю або мають свої підприємства, не заінтересовані у фінансуванні соціальної сфери, а в місцевих органів влади немає такої можливості. Збільшується чисельність сільського населення, яке не може забезпечити оплату мінімально необхідних потреб та послуг.

У цілому руйнування мережі підприємств та організацій соціальної інфраструктури потребує проведення продуктивної державної політики, направленої на забезпечення проблем і трудових ресурсів послугами соціальної інфраструктури. У сфері житлово-комунального господарства держава має взяти на себе відповідальність щодо забезпечення соціального захисту малозабезпечених громадян, гарантуючи їм житлові умови відповідно до встановлених норм. Заходи щодо розвитку житлово-комунального господарства мають бути спрямовані на зміну структури споживчих витрат населення. Якщо державним

органам не вдається налагодити чітке функціонування системи житлових субсидій та дотримуватися стандартів безпеки проживання громадян, це може призвести до погіршення матеріального стану приблизно третини сільського населення, а також до загрози безпеки здоров'я й життя громадян.

У сфері охорони здоров'я держава аналогічно має брати на себе більшу частину відповідальності, оскільки ця галузь соціальної інфраструктури специфічна щодо мотивації прийняття рішень та їх наслідків. У галузі дошкільної й загальної середньої освіти згідно з конституційними нормами відповідальність за її фінансування повинна брати на себе держава. Якщо перекласти фінансове навантаження на домогосподарства, то це право може бути порушене через низку причин. Залучення коштів населення у систему освіти є малоефективним із-за низьких доходів сільського населення.

Матеріально-технічна база культурних установ не відповідає сучасним вимогам, низький рівень платоспроможності селян зумовив втрату в них інтересу до існуючих форм проведення дозвілля і відпочинку. Почався процес скорочення мережі клубів, будинків культури, бібліотек. Відтак, для виходу з такого стану об'єктів соціально-культурного призначення, державним і місцевим органам влади потрібно вжити заходів для створення умов для надання сільським жителям максимуму послуг у повному обсязі з урахуванням соціального та природного середовища, в якому вони проживають.

Унікальність географічного розташування Миколаївської області полягає в тому, що вона є Причорноморським регіоном із високим рекреаційним потенціалом та розвинутої туристичною інфраструктурою морських курортів. І фермерські, і сільські домогосподарства зорієнтовані на внутрішній ринок. Враховуючи такі резерви, на території регіону можна сформувати перспективний вид міжсекторальної кооперації – сільськогосподарсько-туристичний кластер. Задача селян – забезпечити безперерйне постачання екологічно чистої сільськогосподарської продукції для задоволення харчових потреб туристів.

В якості прикладу такого утворення можна використати сільськогосподарсько-туристичний потенціал Березанського району, в межах якого розташовано 4 зони відпочинку: «Коблево», «Лугове», «Морське», «Рибаківка». Близько 170 баз відпочинку пропонують свої послуги туристам із України та ближнього зарубіжжя. Щороку Коблево-Рибаківську зону відпочинку відвідує близько 180 тис. осіб.

Для забезпечення 180 тис. туристів впродовж 5 місяців курортного сезону екологічними продуктами харчування необхідно виділити 6,4 га ріллі для виробництва листових овочів, капусти ранньої, картоплі ранньої, сезонних овочів, баштанних та цукрової кукурудзи; 28,6 га багаторічних насаджень для виробництва ягід та винограду; 856 га сільськогосподарських угідь для виробництва продуктів харчування тваринного походження. Для виготовлення свіжої випічки селяни мають закуповувати високоякісне борошно промислового виробництва. При формуванні зони виробництва необхідно враховувати потребу мінімізації транспортних витрат. Тому до складу кластеру необхідно включити сільські території, які знаходяться вздовж автомагістралі М14 та не далі, ніж 20-25 км від Коблево-Рибаківської зони відпочинку. Це сільські населені пункти, які входять до підпорядкування Коблевської сільської об'єднаної територіальної громади. Кількість працездатного населення в її межах – 5514 осіб. Отже, трудових та земельних ресурсів Коблевської сільської об'єднаної територіальної громади достатньо для виробництва запланованого обсягу продукції для задоволення харчових потреб відпочивальників Коблево-Рибаківської зони відпочинку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Ринкова трансформація зайнятості населення в сільській місцевості можлива за умови розв'язання комплексу складних соціально-економічних проблем. Соціально-економічний розвиток економіки регіону в аспекті соціальної складової включає існування для населення можливості прямої чи опосередкованої, але дієвої участі у процесах, які прямо стосуються повсякденного життя, включаючи участь стосовно прийняття і реалізації певних рішень та контролю за їх виконанням. Запропонований сільськогосподарсько-туристичний кластер на території об'єднаної територіальної громади забезпечить розширення ринку збуту органічної продукції за рахунок внутрішнього, але і зовнішнього ринку, вирішить проблеми зайнятості населення громади.

Література

1. Економічний розвиток сільських територій України. Київ: ПРООН, 2018. URL: <http://cba.org.ua/images/stories/documents>
2. European Commission. Business, Economy, Euro. [Electronic resource] [Official site]. – Available at: <http://ec.europa.eu>.
3. Кафлевська С.Г. Сучасний стан та напрями підвищення рівня життя населення України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 12. С. 54-62.
4. Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Депопуляція сільських територій та мотивація найманих працівників у сфері сільськогосподарського виробництва України. Бізнес-Навігатор. 2019. №5-1(54). С. 54-62. http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/54_1_2019/11.pdf

---

5. Лагодієнко В.В., Шаповалова І.О., Булюк В.В., Демченко А.М. Проблеми розвитку ринку праці сільських територій. Вісник Хмельницького національного університету. №4, Том 3, 2020 (284). С. 299-308. DOI: [https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4\(3\)-54](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-54)

References

1. Ekonomichniy rozvytok silskykh terytorii Ukrainy. Kyiv: PROON, 2018. URL: <http://cba.org.ua/images/stories/documents>
2. European Commission. Business, Economy, Euro. [Electronic resource] [Official site]. – Available at: <http://ec.europa.eu>.
3. Kaflevska S.H. Suchasnyi stan ta napriamy pidvyshchennia ravniv zhyttia naselennia Ukrainy. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. 2016. № 12. S. 54-62.
4. Lahodiienko V.V., Lahodiienko N.V. Depopuliatii silskykh terytorii ta motyvatsiia naimanykh pratsivnykiv u sferi silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy. Biznes-Navihator. 2019. №5-1(54). S. 54-62. http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/54_1_2019/11.pdf
5. Lahodiienko V.V., Shapovalova I.O., Buliuk V.V., Demchenko A.M. Problemy rozvytku rynku pratsi silskykh terytorii. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences.* №4, Tom 3, 2020 (284). S. 299-308. DOI: [https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4\(3\)-54](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-54)